

سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی
مرکز بررسی‌های راهبردی روابط فرهنگی

بازنمایی تصویر ملی ایران در اندیشه‌های آسیای میانه و قفقاز در دوران پساجنگ

علیرضا شمسایی

کارشناس گروه افکارسنجی و ویژند ملی مرکز بررسی‌های راهبردی روابط فرهنگی

نوع سند: یادداشت سیاستی

نسخه: عمومی

شناسه سند: ۵۰۳۲۶-۰۴۱۴-۰۶۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۳/۲۶

گروه: افکارسنجی و ویژند ملی

پرونده: ویژند ملی

مقدمه

منطقه آسیای میانه و قفقاز جنوبی که به‌طور سنتی، عرصه رقابت قدرت‌های بزرگ بوده، در پی تحولات شگرف سال ۲۰۲۶ و جنگ ویرانگر میان ایران و محور آمریکا-اسرائیل، وارد یک لحظه سرنوشت‌ساز ژئواستراتژیک شده است. این جنگ که در ۲۸ فوریه ۲۰۲۶ با حملات هوایی هماهنگ آمریکا و اسرائیل علیه زیرساخت‌های ایران آغاز شد، نظم منطقه‌ای پیشین را عمیقاً متحول ساخته و معادلات امنیتی، اقتصادی و ژئوپلیتیکی اوراسیا را از اساس بازنویسی کرده است. پیامدهای این جنگ، از جمله انسداد مسیرهای ترانزیتی، ممنوعیت صادرات مواد غذایی ایران، افزایش فشارهای مهاجرتی، و تشدید رقابت‌های ژئوپلیتیکی، کشورهای آسیای میانه و قفقاز را به‌طور مستقیم و غیرمستقیم تحت تأثیر قرار داده است. در این میان، اندیشه‌های بومی این مناطق، به‌عنوان تولیدکنندگان اصلی تحلیل‌های راهبردی و مشاوران نهادهای تصمیم‌گیر، نقشی بی‌بدیل در چارچوب‌بندی ذهنی نخبگان حاکم و شکل‌دهی به افکار عمومی در قبال «ایران پس از جنگ» ایفا می‌کنند.

این یادداشت، با هدف رصد و تحلیل نظام‌مند نحوه «بازنمایی تصویر ملی ایران» در اندیشه‌های کلیدی این دو منطقه تدوین شده است. پرسش اصلی یادداشت آن است که «اندیشه‌های آسیای میانه و قفقاز جنوبی در دوران پس از جنگ ۲۰۲۶، چه تصویری از ایران بازنمایی می‌کنند و الگوهای غالب در این بازنمایی کدامند؟». برای پاسخ به این پرسش، تعداد ۲۰ اندیشه‌ساز از کشورهای قزاقستان، ازبکستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان، جمهوری آذربایجان، ارمنستان و گرجستان بر اساس معیارهایی چون: میزان اثرگذاری آنها بر فضای سیاست‌پژوهی و تصمیم‌سازی در کشورهای فوق؛ حضور فعال و مستمر در تولید محتوای مرتبط با ایران و امنیت منطقه‌ای؛ تنوع رویکردهای تحلیلی و ایدئولوژیک؛ و نمایندگی گرایش‌های مختلف در محیط فکری انتخاب شده‌اند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در فضای پساجنگ، تصویر ایران در اندیشه‌های منطقه، عمدتاً منفی، ابزاری و فرصت‌طلبانه است. ایران یک «دولت شکننده» و «منبع تهدید» قلمداد می‌شود که فروپاشی آن، فرصت‌های اقتصادی برای همسایگان ایجاد کرده و تنها در موارد محدود (ارمنستان و تا حدی تاجیکستان) نگاه متعادل‌تری وجود دارد.

این یادداشت به دنبال پاسخ به یک مسئله سه‌وجهی است:

۱- خلأ اطلاعاتی: فقدان یک پایگاه داده نظام‌مند و تحلیل جریان‌شناسانه از اندیشه‌های آسیای میانه و قفقاز که تصویر ایران را تولید و بازتولید می‌کنند.

۲- ابهام در الگوهای بازنمایی: مشخص نبودن اینکه در دوران پس از جنگ، کدام تصویر (تهدید، فرصت، یا ترکیبی از هر دو) و با چه وزنی در تحلیل‌های این نهادها غالب شده است.

۳- فقدان راهبرد ارتباطی هدفمند: نبود یک نقشه راه عملیاتی برای تعامل با جامعه نخبگانی منطقه، بر اساس شناخت دقیق از جریان‌شناسی فکری و الگوهای جهت‌گیری هر اندیشکده.

ضرورت راهبردی رصد اندیشه‌ها پس از جنگ ۲۰۲۶

اهمیت رصد تصویر ملی ایران در اندیشه‌های آسیای میانه و قفقاز را باید فراتر از یک کنجکاوی آکادمیک، به عنوان یک ضرورت راهبردی برای سیاست خارجی و حوزه روابط بین‌الملل کشور درک کرد.

نخست، شکل‌دهی به افکار نخبگان اندیشه‌ها در کشورهای آسیای میانه: اگرچه اندیشه‌های این حوزه، از نظر کمی محدود هستند و تنها حدود ۲۵۰ اندیشه‌کده در پنج کشور منطقه وجود دارد که اغلب کوچک بوده و سالانه حدود ۱۷ گزارش منتشر می‌کنند، اما همین تعداد محدود نیز نقش مهمی در شبکه‌سازی نخبگان و ارائه مشاوره به دولت‌ها ایفا می‌کنند. تحلیل‌های این نهادها، چارچوب‌های ذهنی تصمیم‌گیران محلی را درباره ایران شکل می‌دهد.

دوم، شناسایی تهدیدها و فرصت‌های ادراکی: درک اینکه همسایگان، ایران را چگونه می‌بینند، مستقیماً بر امکان‌پذیری همکاری‌های اقتصادی، فرهنگی، ترانزیتی و امنیتی تأثیرگذار است. تصویر یک «ایران بی‌ثبات»، پروژه‌های کلانی چون کریدور شمال-جنوب را تضعیف می‌کند، در حالی که تصویر یک «ایران عمل‌گرا»، می‌تواند موتور محرک همگرایی منطقه‌ای باشد.

سوم، خنثی‌سازی روایت‌های رقیب: در غیاب یک روایت‌سازی فعال از سوی ایران، اندیشکده‌های رقیب (به‌ویژه غربی، ترکی و اسرائیلی) خلأ را پر کرده و به تعریف چهره ایران در اذهان نخبگان منطقه می‌پردازند. مطالعه‌ای دانشگاهی نشان می‌دهد که دولت‌های آسیای میانه «عامدانه و نظام‌مند» تلاش کرده‌اند تصویری ضعیف و غیرواقعی از نقش ایران در منطقه ایجاد کنند. این امر، ضرورت رصد مداوم و پاسخ فعالانه را دوچندان می‌کند.

روش‌شناسی و چارچوب تحلیل

روش‌شناسی این یادداشت بر اساس پایش تولیدات مکتوب، گزارش‌های راهبردی و پنل‌های تخصصی ۲۰ اندیشکده مؤثر و جریان‌ساز در منطقه بنا شده است. تحلیل محتوای این خروجی‌ها اثبات می‌کند که جنگ ۲۰۲۶ به‌عنوان یک «نقطه گسست» (Tipping Point) در ادراک همسایگان از ایران عمل کرده است. تصویر پیشین که ایران را به‌عنوان یک «همسایه پیچیده، اما با ضرورت لجستیکی غیرقابل‌انکار» می‌شناخت، اکنون جای خود را به گزاره خطرناک «دولتی عمیقاً شکننده، توأم با ایجاد خلأ ژئواکونومیک و منبع انتشار تهدید» داده است. این تغییر پارادایم در دو جغرافیای مورد مطالعه، نمودهای متفاوتی دارد:

الف) حوزه آسیای میانه (قزاقستان، ازبکستان، قرقیزستان، تاجیکستان و ترکمنستان)
در این پهنه جغرافیایی، نگاه به ایران، ترکیبی از طمع اقتصادی و هراس امنیتی است:

- **هژمونی کریدور میانی:** تضعیف زیرساخت‌های ایران، «فرصتی طلایی» برای تثبیت کریدور میانی (ترانزیت خزر-قفقاز-ترکیه) خلق کرده است. نهادهای پژوهشی دولتی در آستانه و تاشکند، با صراحت از ایران به‌عنوان یک «خلأ ژئواکونومیک» نام می‌برند که مسیرهای بدیل، باید به‌سرعت جایگزین آن شوند.
- **سندرم هراس از سرریز بحران:** اندیشکده‌های امنیتی با گرایش غربی، نسبت به سرایت امواج پناهجویان، قاچاق تسلیحات و صدور افراط‌گرایی از یک «ایران در حال فروپاشی» به‌شدت ابراز نگرانی می‌کنند.
- **دکترین بی‌طرفی کاسب‌کارانه:** کشورهای نظیر قرقیزستان، ضمن اتخاذ موضع فاصله‌گیری سیاسی-نظامی، در تلاش برای بیشینه‌سازی منافع از تغییر مسیرهای تجاری هستند؛ در اینجا ایران تقلیل یافته و صرفاً یک «متغیر» اقتصادی است، نه یک شریک راهبردی.

- **نوستالژی کنترل‌شده:** اگرچه اندیشه‌های غیردولتی تاجیکستان کماکان از اشتراکات تاریخی و زبانی با عنوان «سرمایه خفته» یاد می‌کنند، اما ساختار حاکمیتی با حساسیت و تردید به این پیوندها می‌نگرد.

ب) حوزه قفقاز جنوبی (جمهوری آذربایجان، ارمنستان، گرجستان)

در این منطقه، تصویر ایران، ماهیتی به مراتب امنیتی‌تر، رادیکال‌تر و متضادتر دارد:

- **جمهوری آذربایجان (نگاه تهدیدمحور):** باکو ایران را یک «بازیگر تجدیدنظرطلب» و «دولتی شکننده، اما خطرناک» تلقی می‌کند که ثبات قومی و تمامیت ارضی آذربایجان را هدف گرفته است. رویدادهایی نظیر حمله پهبادی مارس ۲۰۲۶ به نخجوان، کاتالیزور این روایت‌سازی بوده است.
- **ارمنستان (متحد متزلزل):** برای ایروان، ایران روی کاغذ همچنان نقش وزنه تعادل در برابر اتحاد باکو-آنکارا را دارد، اما فشارهای فزاینده غرب برای قطع شریان‌های ارتباطی (ترانزیت و انرژی) با ایران، این تصویر سنتی را به شدت تضعیف کرده است.
- **زمین بازی ابرقدرت‌ها:** در نگاه نخبگان قفقاز و ازبکستان، ایران اکنون به میدان تخاصم نیابتی روسیه، چین، آمریکا و ترکیه تنزل یافته است و هدف اصلی آنها، جذب سرمایه‌های فراری و هدایت کریدورها به خارج از جغرافیای ایران است.

منطقه	تصویر غالب از ایران	رویکرد کشورها
آسیای میانه	دولت شکننده، خلأ اقتصادی، منبع بی‌ثباتی	فرصت‌طلبی اقتصادی + فاصله‌گیری امنیتی
قفقاز جنوبی (آذربایجان)	تهدید وجودی و تجدیدنظرطلب	امنیتی‌سازی کامل، مقابله
قفقاز جنوبی (ارمنستان)	متحد طبیعی در حال تضعیف	وابستگی محتاطانه

در مجموع، می‌توان گفت که برآیند محتوای اندیشه‌های حوزه قفقاز جنوبی، نشان می‌دهد که ایران دیگر یک بازیگر مقتدر منطقه‌ای نیست، بلکه به «متغیری شکننده و فرصت‌ساز» برای همسایگان خود تبدیل شده است و تصویر آن در اندیشه‌های منطقه، عمدتاً منفی، ابزاری و مبتنی بر بهره‌برداری اقتصادی از تضعیف ایران است.

فهرست تفصیلی ۲۰ اندیشکده (شناسنامه، جریان‌شناسی و الگوی جهت‌گیری)

دسته اول: قطب قزاقستان (مرکز ثقل فکری آسیای مرکزی)

۱. مؤسسه مطالعات استراتژیک قزاقستان (KazISS) | وب‌گاه: www.kisi.kz

- **جریان‌شناسی:** بازوی پژوهشی و اتاق فکر مستقیم نهاد ریاست جمهوری. معتقد به چندجانبه‌گرایی عمل‌گرایانه و وفادار به ساختارهای اوراسیایی و شانگهای.
- **تصویر بازنمایی‌شده:** ایران پساجنگ را سدی در برابر یک‌جانبه‌گرایی ناتو در خزر می‌داند. تحلیل‌گران آن هشدار می‌دهند که «زمین‌گیرشدن سیاسی ایران» کاتالیزور مسابقه تسلیحاتی در خزر خواهد بود. ایران در اینجا «سنگ بنای نظم سنتی خزر» است، نه یک تهدید.

۲. مؤسسه تحقیقاتی سیاست خارجی (ERI) | وب‌گاه: www.eri.kz

- **جریان‌شناسی:** نهاد غیردولتی همسو با وزارت خارجه. دارای پارادایم «اقتصاد انرژی‌محور».
- **تصویر بازنمایی‌شده:** رویکردی پارادوکسیکال؛ «رقیب گازی، شریک سوآپ». در دوران پساجنگ، دغدغه اصلی این مرکز، آلودگی‌های زیست‌محیطی (رادایواکتیو/نفی) در دریای خزر ناشی از حملات به ایران است. ایران در اینجا به «همسایه‌ای که بی‌ثباتی‌اش صنعت خاویار را نابود می‌کند» تقلیل یافته است.

۳. مؤسسه مطالعات راهبردی تحت ریاست جمهوری (ISS - Kazakhstan) | وب‌گاه: www.kisi.kz (زیرمجموعه‌های تخصصی نظامی)

- **جریان‌شناسی:** نهاد حاکمیتی متمرکز بر دکترین‌های سخت و امنیت ملی نظامی.
- **تصویر بازنمایی‌شده:** ایران را «ضامن خلع سلاح و غیرنظامی‌سازی خزر» می‌داند. یک ایران ضعیف‌شده اما مستقل، صدمه بهتری از ایرانی است که پایگاه ناوگان‌های غربی در خزر شود.

دسته دوم: قطب ازبکستان (تلاش برای رهایی از محاصره خشکی)

۴. اندیشکده ابتکارات پژوهشی (Ma'no) | وب‌گاه: www.mano.uz

- **جریان‌شناسی:** مرکز تکنوکراتیک با رویکرد واقع‌گرایی افراطی اقتصادی.

▪ **تصویر بازنمایی‌شده:** مظهر «کارکردگرایی ترانزیتی». ایران تنها یک «دروازه ریاضی» است؛ مسیر چابهار ۲۳۰۰ کیلومتر کوتاه‌تر از مسیر چین به اقیانوس است. انسداد بنادر ایران در جنگ ۲۰۲۶، ازبکستان را در تله وابستگی به چین و روسیه گرفتار می‌کند.

۵. مرکز مطالعات افغانستان و منطقه (CASR) | وب‌گاه: ندارد (فعالیت تحت نظارت دولتی)

▪ **جریان‌شناسی:** نهاد تخصصی امنیتی-مرزی با تمرکز بر تهدیدات جنوب.
 ▪ **تصویر بازنمایی‌شده:** ایران، «نیروی حائل» و «لنگر ثبات» است. اگر اقتدار مرزی ایران در شرق فرو بریزد، سیل مهاجران و رادیکال‌ها از هرات، امنیت حیاتی «دره فرغانه» را به خاکستر تبدیل خواهد کرد.

۶. مرکز تحقیقاتی الگوریتم (Algorithm) | وب‌گاه: ندارد (پلتفرم‌های داده‌محور خصوصی)

▪ **جریان‌شناسی:** نسل جدید اندیشه‌های دیجیتال، آینده‌پژوهانه و داده‌محور.
 ▪ **تصویر بازنمایی‌شده:** نگاه صرفاً معطوف به «کدهای لجستیکی». ایران تنها هاب اتصال به بازار ۱.۵ میلیاردی هند است و قطع این شریان، یک شکست استراتژیک محاسبه می‌شود.

دسته سوم: قطب آذربایجان و گرجستان (محور تقابل و عبور از ایران)

۷. مرکز تحلیل روابط بین‌الملل (AIR Center) | وب‌گاه: www.aircenter.az

▪ **جریان‌شناسی:** تهاجمی‌ترین اندیشکده حکومتی باکو؛ مروج پان‌ترکیسم راهبردی و نئولیبرالیسم ابزاری.
 ▪ **تصویر بازنمایی‌شده:** ایران قاطعانه یک «قدرت بازنده» (Lost Power) است. جنگ ۲۰۲۶ فرصتی تاریخی برای احداث کریدور زنگزور بدون اعتنا به وتوی ایران فراهم کرده است. ایران نه یک دولت مقتدر، بلکه یک «مصدوم ژئوپلیتیک» است.

۸. مرکز تحلیل‌های استراتژیک قفقاز (KASKAM) | وب‌گاه: www.kaskam.org

▪ **جریان‌شناسی:** شبکه‌ای ترکی-آذری با رویکرد تقابلی و ترویج ایدئولوژی «جهان تورانی».

- **تصویر بازنمایی‌شده:** افراطی‌ترین نگاه سیاه‌نمایانه. ایران «سد راهبردی اتحاد ترک‌ها» و یک «ببر کاغذی ایدئولوژیک» است که ناآرامی‌های داخلی آن نویدبخش فروپاشی قریب‌الوقوع آن است.

۹. آکادمی دیپلماتیک باکو (ADA) | وب‌گاه: www.ada.edu.az

- **جریان‌شناسی:** نهاد آکادمیک و دیپلماتیک برای نمایش قدرت هوشمند باکو.
- **تصویر بازنمایی‌شده:** ایران «قدرتی رو به افول» است که باید هژمونی جدید باکو در قفقاز را بپذیرد. تمرکز ادبیات آنها بر ضرورت «گذر از دوران ایران‌محوری در قفقاز» است.

۱۰. شورای گرجستان در روابط خارجی (GCFR) | وب‌گاه: www.gcfr.ge

- **جریان‌شناسی:** به‌شدت لیبرال، آتلانتیک‌گرا و هم‌سو با دکتربین ناتو.
- **تصویر بازنمایی‌شده:** ایران کاتالیزور تهدیدات هیبریدی و شریک مسکو در انسداد توسعه ناتو است. ترس اصلی آنها دستیابی گروه‌های نیابتی به سلاح‌های نامتقارن و ایجاد ناامنی در دریای سیاه است.

۱۱. مؤسسه مطالعات سیاسی قفقاز (CIPS) | وب‌گاه: www.cips.ge

- **جریان‌شناسی:** دموکراتیک، هم‌گرا با اروپا.
- **تصویر بازنمایی‌شده:** ایران صرفاً بازوی لجستیکی و نظامی روسیه برای بی‌ثبات‌سازی اوراسیا تعریف می‌شود.

دسته چهارم: قطب ارمنستان (تقلای بقا در سایه ایران)

۱۲. بنیاد مطالعاتی استراتژیک ارمنستان (AIISA) | وب‌گاه: www.aiisa.am

- **جریان‌شناسی:** ملی‌گرا، متمرکز بر بقای ژئوپلیتیک ایروان.
- **تصویر بازنمایی‌شده:** ایران در اینجا «شریان حیات» (Lifeline) و «دژ تسخیرناپذیر تمدن قفقاز» است. در شرایط محاصره کامل ارمنستان در پساجنگ، تضعیف ایران به‌منزله امضای حکم اعدام جغرافیایی ارمنستان تلقی می‌شود.

۱۳. مرکز مطالعات صلح و حل منازعات (ارمنستان) | وب‌گاه: ندارد

- **جریان‌شناسی:** لیبرال-ناسیونالیست با تمرکز بر میانجی‌گری.

- **تصویر بازنمایی‌شده:** ایران «تنها میانجی صادق» و حافظ اصل «خدشه‌ناپذیری مرزها» است که وجودش برای دوام ارمنستان ضرورت است.

۱۴. بنیاد رُند کاووسی (Caucasus Edition) | وب‌گاه: www.caucasusedition.net

- **جریان‌شناسی:** فرامرزی، حقوق بشری و مروج صلح‌سازی مدنی.
- **تصویر بازنمایی‌شده:** نگاهی انسانی و غیرتهاجمی به ایران؛ آن را قربانی سیاست‌های هژمونیک دانسته و بر بازسازی دیپلماسی «مردم با مردم» تأکید دارد.

دسته پنجم: قطب تاجیکستان (هراس از جنوب، همبستگی در شمال)

۱۵. مرکز مطالعات استراتژیک ریاست جمهوری (ASR / CSR) | وب‌گاه: www.mts.tj

- **جریان‌شناسی:** دولتی، محافظه‌کار و به‌شدت هویت‌محور.
- **تصویر بازنمایی‌شده:** ایران همچنان موقعیت نمادین «برادر بزرگ‌تر» را دارد. دغدغه اصلی پساجنگ، خلأ قدرت ایران در افغانستان است که راه را برای تاخت‌وتاز طالبان، داعش خراسان و سلفی‌ها به سوی مرزهای تاجیکستان (به‌عنوان سپر امنیتی) باز می‌کند.

دسته ششم: قطب ترکمنستان (دیپلماسی سکوت)

۱۶. مرکز مطالعات معاصر (Center for Modern Studies) | وب‌گاه: ندارد (حاکمیتی)

- **جریان‌شناسی:** محافظه‌کار، مجری دکترین «بی‌طرفی مثبت» عشق‌آباد.
- **تصویر بازنمایی‌شده:** استفاده از عبارات محتاطانه نظیر «همسایه ناگزیر». نگاه صرفاً به امنیت خطوط لوله گاز (کورپچه-کردکوی) دوخته شده و ایران صرفاً یک «پارامتر جغرافیایی-اقتصادی» است.

دسته هفتم: قطب اندیشه‌های بین‌المللی مؤثر در منطقه

۱۷. مرکز تحقیقات جاده ابریشم (Silk Road Studies) | وب‌گاه:

www.silkroadstudies.org

- **جریان‌شناسی:** مستقر در منطقه با پشتوانه مالی غرب و آنکارا.
- **تصویر بازنمایی‌شده:** ایران، «اختلال‌گر» مسیرهای ترانزیتی است. استدلال می‌کنند که رفتار غیرقابل پیش‌بینی ایران، دور زدن آن از طریق کریدور میانی را الزامی ساخته است.

۱۸. مؤسسه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز (CACI) | وب‌گاه: www.cacianalyst.org

- جریان‌شناسی: نئوکان‌های مستقر در واشنگتن با نفوذ در اوراسیا.
- تصویر بازنمایی‌شده: ایران قطب بی‌ثباتی است و هدف صریح آنها، ترساندن دولت‌ها و بازرگانان منطقه از هرگونه تعامل با یک «دولت شکست‌خورده» (Failed State) است.

۱۹. اندیشکده اوراسیا نت (EurasiaNet) | وب‌گاه: www.eurasianet.org

- جریان‌شناسی: رسانه‌ای-تحلیلی، مستقر در نیویورک با گرایش لیبرال.
- تصویر بازنمایی‌شده: ایران «بازیگر زخمی اما نه کشته» است. معتقدند توانمندی‌های نامتقارن، پهنپادی و نفوذ در بازار سیاه انرژی ایران کماکان می‌تواند معادلات منطقه را فلج کند.

۲۰. مؤسسه مطالعات ملی (NISS) | وب‌گاه: www.niss.gov.kg

- جریان‌شناسی: اندیشکده دولتی قرقیزستان، منطقه‌گرا و هم‌پیمان با پیمان شانگهای.
- تصویر بازنمایی‌شده: مدافع حضور ایران در بلوک شرق. ایران پساجنگ همچنان یک «قدرت هنجارساز شرقی» است که برای حفظ توازن ژئوپلیتیک قرقیزستان در برابر فشار دموکراسی غربی، حفظ آن در هسته سازمان شانگهای ضروری است.

تحلیل جریان‌شناسی و تصویر بازنمایی‌شده

- اندیشکده‌های حکومتی آسیای میانه (قزاقستان، ازبکستان، قرقیزستان): این گروه بزرگ که عمدتاً در دسته «عمل‌گرای ژئواکونومیک» جای می‌گیرند، تصویری خنثی-فنی با گرایش به فرصت‌طلبی از ایران ارائه می‌دهند. آنها از یک‌سو نگران پیامدهای فروپاشی (مهاجرت، تروریسم) هستند و از سوی دیگر، به‌دنبال استفاده از تضعیف مسیرهای ترانزیتی ایران برای ارتقای کریدورهای تحت کنترل خود (به‌ویژه کریدور میانی) هستند.
- اندیشکده‌های حکومتی و ملی‌گرای آذربایجان (AIR Center, SAM, Topchubashov): این گروه، قدرتمندترین و منسجم‌ترین تصویر «امنیتی-تهدیدمحور» را از ایران بازنمایی می‌کنند. ایران به‌عنوان یک «بازیگر

تجدیدنظرطلب» که حاکمیت آذربایجان را هدف قرار داده، یک «تهدید بالقوه برای اقلیت آذری» و یک «مانع بر سر راه کریدورها» دیده می‌شود. تحلیل‌های آنها به‌طور مداوم بر ضرورت اقدام مشترک با اسرائیل و ترکیه برای مهار نفوذ ایران تأکید دارد.

- اندیشه‌های مستقل و غرب‌گرا (ارمنستان APRI، گرجستان GFSIS): تصویر این گروه ترکیبی از «نگرانی امنیتی» و «همدلی استراتژیک محدود» است. آنها نگران گسترش بی‌ثباتی هستند، اما به‌ویژه در ارمنستان، ایران را به‌عنوان یک «متحد ژئوپلیتیک ضروری» در برابر محور ترک-آذری می‌بینند. با این حال، فشار برای کاهش وابستگی به ایران و همسویی با غرب، این تصویر را متزلزل کرده است.
- اندیشه‌های تاجیکستان (CSR): تنها منطقه‌ای که رنگ‌وبویی از «تصویر فرهنگی-تمدنی مثبت» در آن دیده می‌شود. با این حال، این تصویر بیشتر در سطح شعاری و فرهنگی باقی مانده و به‌دلیل بی‌اعتمادی سیاسی و نگرانی‌های امنیتی (نفوذ افراط‌گرایی از مسیر افغانستان-ایران)، تأثیر عملیاتی آن بر سیاست‌ها بسیار محدود است.

جمع‌بندی نهایی و توصیه‌های راهبردی برای سیاست همسایگی ایران

رصد ۲۰ اندیشه‌کلیدی در آسیای میانه و قفقاز جنوبی در دوران پس از جنگ ۲۰۲۶، تصویر یک «ایران عمیقاً شکننده، اما مملو از فرصت‌های ژئواکونومیک» را آشکار می‌سازد. این تصویر جدید، محصول گسست ناشی از جنگ و سیاست «بی‌طرفی منفعت‌محور» همسایگان است. روایت غالب در منطقه، روایت «تهدید-فرصت» است: «تهدید» ناشی از امواج بالقوه فروپاشی (امنیتی، مهاجرتی) و «فرصت» ناشی از خلأ ژئواکونومیک ایجادشده برای تصاحب مسیرهای تجاری و سرمایه‌ها.

نکته بسیار حیاتی برای دستگاه سیاست خارجی و حوزه بین‌الملل ج.ا. ایران آن است که ادبیات پیروزی و مقاومت (که در رسانه‌های داخلی طنین‌انداز است)، تقریباً هیچ بازتابی در تحلیل‌های این اندیشه‌ها ندارد. آنچه برای نخبگان منطقه اهمیت دارد، «ثبات» و «قابلیت اتصال» (Connectivity) است و نه دستاوردهای ایدئولوژیک یا نظامی. تا زمانی که تصویر ایران در این اندیشه‌ها، از یک «شریک قابل اعتماد و باثبات» به یک «منبع ریسک غیرقابل پیش‌بینی» تغییر جهت ندهد، سیاست همسایگی با شکست راهبردی مواجه خواهد بود.

توصیه‌های سیاستی

- **تغییر پارادایم از «قدرت‌نمایی» به «تضمین ثبات و اتصال»:** فوری‌ترین اقدام، طراحی یک «بسته تضمین ثبات» برای همسایگان است. این بسته، باید شامل تضمین امنیت مرزها، کنترل قاچاق و مهاجرت غیرقانونی، و ارائه یک نقشه راه شفاف برای احیای سریع مسیرهای ترانزیتی باشد.
 - **طراحی «پروژه‌های سریع‌الاث‌ر ژئواکونومیک»:** برای رقابت با کریدور میانی، ایران باید مزیت نسبی خود را در کوتاه‌ترین مسیر احیا کند. پیشنهاد یک «اتحادیه لجستیکی خلیج فارس-آسیای میانه» متشکل از ایران، عمان، ازبکستان و ترکمنستان می‌تواند یک ضدروایت قدرتمند در برابر کریدورهای تحت کنترل آذربایجان و ترکیه ایجاد کند.
 - **تعامل نهادمند و هدفمند با اندیشکده‌ها:** ضروری است «کارگروه تعامل با اندیشکده‌های همسایگان» تشکیل شود. این کارگروه موظف به ارتباط مستمر، ارسال داده‌های میدانی، دعوت از تحلیل‌گران کلیدی برای بازدید از طرح‌های اقتصادی ایران و خنثی‌سازی روایت‌های امنیتی‌سازی شده خواهد بود.
 - **تمرکز ویژه بر دیپلماسی عمومی در آذربایجان:** با توجه به تصویر به‌شدت منفی و امنیتی‌شده ایران در اندیشکده‌های باکو، یک راهبرد جامع دیپلماسی عمومی با هدف «تقدس‌زدایی از امنیتی‌سازی روابط» و تمرکز بر منافع ملموس اقتصادی و امنیتی مشترک (مانند همکاری‌های زیست‌محیطی خزر و ترانزیت انرژی) باید در بالاترین اولویت قرار گیرد.
 - **احیای دیپلماسی فرهنگی هوشمند در تاجیکستان و ارمنستان:** استفاده از سرمایه‌های فرهنگی مشترک باید از «شعار» به «برنامه» تبدیل شود. طراحی بورسیه‌های مشترک نخبگانی، حمایت از پروژه‌های تحقیقاتی مشترک میان اندیشکده‌های هم‌سو، و تولید محتوای رسانه‌ای با تمرکز بر پیوندهای تاریخی، می‌تواند تصویر ایران را از یک «تهدید» به یک «هم‌بسته تمدنی» تغییر دهد.
- در پایان، موفقیت یا شکست سیاست همسایگی ایران در نظم پساجنگ ۲۰۲۶، نه در میدان‌های نبرد، که در راهروهای اندیشکده‌ها و بر سر میزهای تحلیل ریسک اقتصادهای نوظهور اوراسیا رقم خواهد خورد.

منابع

- The Jamestown Foundation (Eurasia Daily Monitor)
 Web: jamestown.org
- Carnegie Endowment for International Peace (Russia Eurasia Program)
 Web: carnegieendowment.org
- The International Institute for Strategic Studies (IISS)
 Web: iiss.org
- Center for Strategic and International Studies (CSIS)
 Web: csis.org
- The Central Asia-Caucasus Analyst (CACI)
 Web: cacianalyst.org
- Journal of Eurasian Studies (Elsevier/Sage)
- Central Asian Survey (Taylor & Francis)
- Problems of Post-Communism